

พุทธธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

Buddhist Doctrines for Education Administrators

สำอองค์ จันกบนตรี*
พศ.ดร.สุวิน ทองบัน**

บทคัดย่อ

หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารสถานศึกษาประกอบด้วย ๑) หลักสัปปุริสธรรม ๗ ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี ประกอบด้วย รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล ๒) หลักสังคหวัตถุ ๔ ว่าด้วยการครองคน เป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนให้สามัคคี ประกอบด้วย ทาน คือ การให้ ปิยวาจา คือ วาจาอันเป็นที่รัก อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์และสมานัตตา คือ ความมีตนเสมอหรือทำตนเสมอดันเสมอปลาย และ ๓) หลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไปและวิมังสา คือความไตร่ตรอง ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาควรยึดหลักธรรมทั้ง ๓ นี้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษาหลักพุทธธรรมทั้ง ๓ เป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้ผู้บริหารประสบความสำเร็จ เพราะการรู้จักตน รู้จักคน จะทำให้ได้บริวาร การรู้จักงาน จะทำให้ได้ผลสัมฤทธิ์ สำเร็จตามเป้าหมายและได้รับความพึงพอใจทั้งผู้บริหารและคณะบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานของสถานศึกษา

คำสำคัญ: พุทธธรรม, ผู้บริหารสถานศึกษา

Abstract

The Buddhist Doctrines those are relevant to the principles of school management include three dimensions. 1) Sappurisa-dhamma 7, related to self-managing, are virtues of a gentleman; qualities of a good man, consist of knowing the law, knowing the

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

** อาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

purpose, knowing oneself, knowing how to be temperate, knowing the proper time, knowing the society, and knowing the individual. 2) Sangahavattthu 4, related to people-managing, are virtues making for group integration and leadership consist of Dana: giving, Piyavaca: kindly speech, Atthacariya: useful conduct, and Samanattata: even and equal treatment. And 3) Iddhipada 4, related to task-managing, are path of accomplishment consist of Chanda: will, Viriya: effort, Citta: active thought, and Vimamsa: investigation. The principal should apply the three Buddhist doctrines to school administration.

The three Buddhist doctrines could be applicable by the principal to acquire an accomplishment. Self-managing and people-managing, therefore, could support making followers. Task-managing could support achieving the goal, as well as, could make both principal and stakeholders satisfied with school administration.

Keywords: Buddhist Doctrines, Principals Education Administrators

๑. บทนำ

การจัดการศึกษาในปัจจุบันได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงโดยยึดแนวทางตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่มีการกระจายอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการงบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารงานทั่วไป ไปยังสถานศึกษาเขตพื้นที่การศึกษาและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นโดยตรง^๑ โดยในหมวด ๑ มาตรา ๖ ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายและหลักการจัดการศึกษาว่าต้องเป็นไปเพื่อพัฒนา

คนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^๒ ในการบริหารงานของสถานศึกษานั้นดำเนินไปโดยมีผู้บริหารสถานศึกษา โดยการสนับสนุนจากคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน คณะครู ผู้ปกครอง และชุมชนในทุกภาคส่วน ความสำเร็จหรือล้มเหลวของสถานศึกษาจึงตกอยู่ในความรับผิดชอบของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นสำคัญ เพราะผู้บริหารถือว่าเป็นบรรทัดฐานของโรงเรียน ดังคำกล่าวที่ว่า ไม่มีโรงเรียนเยี่ยม แต่

^๑ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

ผู้บริหารแย่ ไม่มีโรงเรียนแย่ แต่ผู้บริหารแย้ม ถือเป็นวุฒิภาวะผู้นำจะต้องแสดงออกมาเพื่อให้เกิดผลหรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมที่อยู่รอบข้าง มีคุณสมบัติเฉพาะตัวหรือความสามารถพิเศษที่คนรอบข้างไม่มีและเป็นที่ยอมรับ รวมถึงยังเป็นผู้ที่ผ่านการพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในด้านต่างๆ^๓ ฉะนั้นคุณภาพของผู้บริหารจึงวัดกันที่ความสำเร็จของงานสถานศึกษา ซึ่งลำพังผู้บริหารคนเดียวไม่สามารถที่จะทำให้งานสำเร็จได้ จำต้องอาศัยบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีการช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพองค์กรให้ดียิ่งขึ้น^๔ ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน ผู้บริหารจึงต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์และที่สำคัญจะต้องยึดหลักพุทธธรรมเป็นฐานในการก้าวสู่ความสำเร็จ เพราะการรู้จักตน รู้จักคน จะทำให้ได้บริวาร การรู้จักงาน จะทำให้ได้ผลสัมฤทธิ์ กลยุทธ์ในการนำนโยบายสู่การปฏิบัติ จึงเป็นวิธีการและเทคนิคที่ทำให้เกิดการนำเอานโยบายไปปฏิบัติให้ประสบผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้^๕

๒. ความหมายของคำว่า บริหาร

คำว่า บริหาร ตรงกับภาษาบาลีว่า ปริหาร เป็นคำแสดงความหมายถึง ลักษณะของการปกครองว่าเป็นการนำสังคมหรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน ปริหาร อาจหมายความว่า การแบ่งงาน การกระจายอำนาจหรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎกมักจะใช้คำว่า ปริหาร กับกลุ่มสังคม เช่น อหิ ภิกขุสงฆ์ ปริหาริสสามิ เราจักปกครองภิกขุสงฆ์^๖ เป็นต้น กิติ ตยัคคานนท์^๗ กล่าวว่า การบริหาร คืองานของผู้นำหรือของผู้บริหาร ที่กระทำเพื่อให้ กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกัน ทำงานให้สำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ^๘ หน้าที่ของนักบริหารปรากฏอยู่ในคำจำกัดความที่ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น

จากคำกล่าวข้างต้น สามารถจำกัดความได้ว่า การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในอันที่จะ

^๓ พระเมธีวชิรภูษิต, “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนพัฒนา”, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๗) : หน้า ๑๑๑.

^๔ พิมพ์ใจ โนนิจ, “การบริหารสถานศึกษาตามหลักพรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๔”, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๘) : หน้า ๑๓๘.

^๕ ไว ชีรัมย์, “การนำนโยบายเรียนฟรี ๑๕ ปี ไปปฏิบัติ”, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๕๙) : หน้า ๒๖๔.

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๓/๘๖.

^๗ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), คุณธรรมสำหรับนักบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

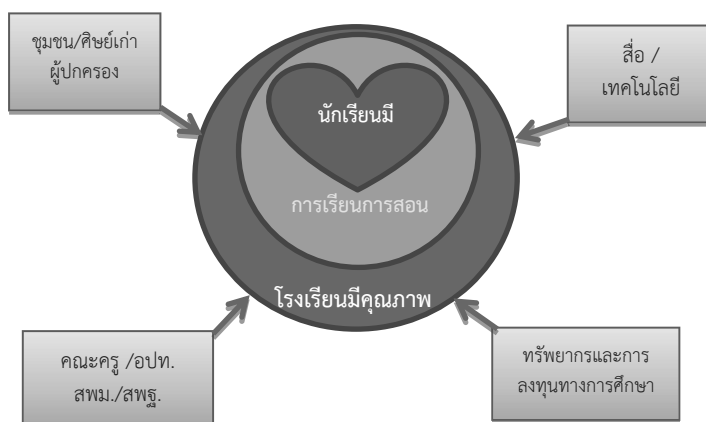
^๘ กิติ ตยัคคานนท์, นักบริหารทันสมัย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บัณฑิตบุคคาไร, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑.

พัฒนางานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ โดยอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

สถานศึกษาโดยการนำของผู้บริหารสถานศึกษา คณะครู ชุมชน เป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญเป็นหน่วยปฏิบัติการที่จะทำให้การปฏิรูปประสบความสำเร็จ ผู้บริหารจะบริหารงานให้ประสบความสำเร็จได้ ต้องประพฤติตนให้ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง มีความขยัน มีความรับผิดชอบในการทำงาน รวมถึงการพัฒนาผู้เรียน^๙ ซึ่งเป้าหมายหรือหัวใจของการปฏิรูปคือ ผู้เรียนมีคุณภาพ ผู้เรียนจะมีคุณภาพกระบวนการจัดการเรียนการสอนต้องมีคุณภาพด้วย ครูต้องปรับวิธีเรียน เปลี่ยน

วิธีสอน หมายถึง ครูต้องได้รับการพัฒนาเป็นครูมืออาชีพ มีขวัญ กำลังใจ พลังของความกระตือรือร้น เพราะไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ ถ้าใจเขาไม่ยอมทำ ผู้บริหารจะต้องเป็นมืออาชีพ พัฒนาตนเอง บุคลากร ชุมชน สังคม ต้องให้ความร่วมมือเมื่อนักเรียน ครู ผู้บริหารสถานศึกษามีคุณภาพ โรงเรียนจึงเป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพ การบริหารที่มีประสิทธิภาพและการปฏิบัติงานเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับผู้ปฏิบัติงานที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน^{๑๐} สามารถสรุปเป็นภาพประกอบดังนี้

ภาพที่ ๑ หัวใจของการจัดการศึกษา

^๙ นกษา มานิชย์สาร, “การใช้หลักท้าวธรรม ๔ ในการบริหารโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์”, *วารสารวิชาการธรรมศาสตร์*, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๙) : หน้า ๙๓.

^{๑๐} สยามพร พันธไชย, “หลักพุทธบูรณาการเครื่องมือครองใจคนของผู้บริหารยุคใหม่”, *วารสารวิชาการธรรมศาสตร์*, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ตุลาคม ๒๕๕๘) : หน้า ๑๕๕.

ด้วยหลักการที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษานี้ทำให้ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีการกำหนดบทบาทของตนหลายอย่างในการบริหารจัดการสถานศึกษาของตนให้สามารถขับเคลื่อนไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ โดยต้องมีการกำหนดบทบาทของตนเองให้ชัดเจนในฐานะที่เป็นผู้นำสถานศึกษาและจำเป็นต้องกำหนดบทบาทในการดำเนินงานให้กับคณะบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษา เพื่อให้มีการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมภายในสถานศึกษาร่วมกัน รวมทั้งการกำหนดบทบาทในการบริหารจัดการภาระงานทั้งระบบของโรงเรียนให้ดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบและมีความชัดเจนในการดำเนินงานตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ คือการพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนทั้งโรงเรียน ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษา นอกจากจะยึดหลักกฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง ธรรมเนียมและประเพณีปฏิบัติในการทำงานแล้วยังต้องยึดหลักพุทธธรรมในการครองตน ครองคน และครองงาน และทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อเป็นกลไกสำคัญนำไปสู่การขับเคลื่อนการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา และจัดการบริหารการศึกษา โดยมีกระบวนการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมด้วยหลักการ วิธีการ และรูปแบบการบริหารสำหรับการศึกษา^{๑๑} ประสิทธิภาพ

การบริหารสถานศึกษาเป็นผลมาจากความสามารถของผู้บริหารสถานศึกษาในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด จะต้องเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการคือ ความรู้ความเข้าใจ มีทักษะ มีคุณธรรมและมีลักษณะที่ดี ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้คือ สมรรถภาพของผู้บริหาร^{๑๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมว่าคือสิ่งๆ หนึ่งที่จะทำให้คนธรรมดากลายเป็นพุทธะคือ ผู้ตรัสรู้ ผู้เบิกบาน เป็นสิ่งธรรมดาอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่เบื้องหลังของชีวิตรุ่งเรือง สว่างไสว อยู่เสมอ ไม่รู้จักดับ ทรงตัวเองอยู่ได้ตลอดกาลและพร้อมอยู่เสมอที่จะสัมผัสกับใจ ถ้าหากลอกเอาเครื่องหุ้มห่อจิตออกเสียได้เมื่อใด ก็จะมีสิ่งๆ นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้แต่ความสงบ เยือกเย็น ความสะอาด และความแจ่มแจ้งในปัญหาของชีวิตทุกอย่าง สิ่งๆ นี้เป็นสัจธรรมอันเดียวที่สูงยิ่งกว่าสัจธรรมทั้งหลาย ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่พบกับสัจธรรมนี้ ความปลอดภัยที่แท้จริงของชีวิตยังไม่มีได้^{๑๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของพุทธธรรมไว้ ดังนี้

๑. พุทธธรรมเป็นธรรมของพระพุทธเจ้า คุณสมบัติของพระพุทธเจ้า มีระบุไว้ในคัมภีร์มหา นิทเทส ดังนี้ ๑) กายกรรมทุกอย่างของพระพุทธเจ้า เป็นไปตามพระญาณ (จะทำอะไรทำด้วยปัญญา

^{๑๑} สีน งามประโคน, “การวิเคราะห์พุทธวิธีการบริหารการศึกษาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ตุลาคม ๒๕๕๙) : หน้า ๓๕.

^{๑๒} นุกูล ชราศรี, “พฤติกรรมด้านคุณธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต ๓”, วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๘-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙) : หน้า ๒๓.

^{๑๓} พุทธทาสภิกขุ, วิถีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๕๙๗), หน้า ข.

ด้วยความรู้ความเข้าใจ) ๒) วชิกรรมทุกอย่าง เป็นไปตามพระญาณ ๓) มโนกรรมทุกอย่าง เป็นไปตามพระญาณ ๔) ทรงมีพระญาณ ไม่ติดขัดในอดีต ๕) ทรงมีพระญาณ ไม่ติดขัดในปัจจุบัน และ ๖) ทรงมีพระญาณไม่ติดขัดในอนาคต

๒. ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าคือ บารมี ๑๐ (ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฐาน เมตตา อุเบกขา)

๓. ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เช่น สติปัฏฐาน ๔ (กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา) มรรคมีองค์ ๘ (สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ) ขันธ์ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ปัจจัย ๒๔ (ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่งเป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไขให้สิ่งอื่นหรือสภาวะธรรมอย่างอื่นเกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง) เป็นต้น^{๑๔}

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมที่มีความสำคัญและมี ความเกี่ยวข้องกับ การดำเนินชีวิตประจำวันของคนเราทุกคนที่ สั่งสอนให้คนเราประพฤติดี ปฏิบัติชอบและสามารถ นำไปประยุกต์ใช้ได้ตามความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับ บุคคลและสถานการณ์ เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและสร้างความสงบสุข ในสังคม

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ กล่าวว่าการนำพุทธธรรม มาชี้นำการปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขนั้น จะต้องคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ วิถีชีวิต สุขภาพกาย สุขภาพจิต และคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์ในด้านต่างๆ เป็นสำคัญ เป็นศูนย์กลางในการดำเนินการเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนา ส่งเสริมมนุษย์ให้มีชีวิตอยู่อย่างสุข สงบและร่มเย็น การที่จะใช้พุทธธรรม นำการศึกษาอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพจะต้องทำความเข้าใจพุทธธรรมอย่างถ่องแท้ ทุกแง่มุม จนสามารถค้นพบวิถีทางและวิธีการที่จะนำมาใช้กับชีวิตและเรื่องราวอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับชีวิตอย่างถูกต้อง ในการปฏิรูปการศึกษาควรดำเนินการโดยใช้หลักแห่งอริยสัจสี่ ปฏิจจนูปบาทเป็นแสงสว่างนำทางเพื่อจะได้รู้ปัญหาต่างๆ ทางการศึกษาชัดเจน ถูกต้อง ตามความเป็นจริงว่า อะไรคือปัญหา อะไรคือวิกฤต อะไรคือที่มาของปัญหา วิกฤตแก้ไขได้หรือไม่ ถ้าแก้ไขจะแก้ไขอย่างไร แก้ไขทั้งหมดหรือเป็นบางจุด อะไรคือโอกาส อะไรต้องแก้ไขในระยะสั้น อะไรต้องแก้ไขในระยะยาว อะไรปล่อยให้ดำรงอยู่อย่างเดิม อะไรควรส่งเสริม อะไรควรรักษา อะไรควรปรับปรุงพัฒนา แล้วหาทางดำเนินการอย่างถูกต้อง ทั้งนี้เรื่องที่จะดำเนินการทุกเรื่องต้องจริงแท้ๆ มิใช่ทำไปโดยการคาดคะเนหรือลอกเลียนแบบของใครที่ไหน มีคำขวัญ

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖-๑๐.

ในการปฏิรูปการศึกษาที่พูดกันอย่างหนาแน่นว่า เก่ง ดี มีสุข แต่บางคราวพอนำมาคิดอย่างลึกซึ้ง ยังมีหลายคนหันไปหาคำขวัญนี้ เพื่อให้คำขวัญนี้เป็นปรัชญาการศึกษาที่ถูกทางควรใช้ใครสักคนและอริยมรรคมีองค์แปดมาเป็นแสงสว่างนำทาง ก็จะทำให้ได้แนวคิดทางการศึกษาบรรลุเป้าหมายและเกิดความสุขแบบได้คือ ผู้ศึกษาจะได้ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งกายและจิตและระดับประดาไปด้วยธรรมชาติอย่างงดงาม^{๑๕}

กล่าวโดยสรุป หลักพุทธธรรมมีความสำคัญต่อการนำมาใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ ต่อการดำเนินชีวิตจริง ด้วยการพึ่งตนเองในการแก้ไขปัญหาชีวิต และถ้าได้ลงมือปฏิบัติจริงๆ ด้วยปัญญาจะทำให้รู้และเข้าใจว่าสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นไปตามกระแสแห่งเหตุปัจจัย

๓. พุทธธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

หลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาคือ การเพียรพยายามขัดเกลาจิตใจตน ด้วยการเพิ่มปัญญา วิชา อันเป็นตัวความรู้ให้สามารถบริหารตนได้มากพอสมควร ก่อนที่จะเข้าไปมีส่วนในการบริหารคนอื่น จากคนหนึ่งไปถึงหลายๆ คน จนถึงบริหารองค์การต่างๆ

พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงความสำคัญของผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นอย่างมากจะต้องประพฤติให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับ

บัญชา ฉะนั้น หลักในการบริหารตามแนวพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ ๓ ประการคือ ๑) การบริหารตน เป็นหลักการที่ว่า ผู้บริหารที่ดีต้องสามารถบริหาร ควบคุมตนเองให้ดีเสียก่อนจึงจะสามารถบริหารคนอื่นได้ดี ๒) การบริหารคน เมื่อผู้บริหารสามารถบริหารตนได้ดีแล้วก็จะพัฒนาไปสู่การบริหารบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชา และ ๓) การบริหารงานคนกับงานเป็นสิ่งที่คู่กัน ถ้าผู้บริหารสามารถจัดการกับตนเอง สามารถบริหารคนได้ดีก็จะนำไปสู่ความสำเร็จของการบริหารงาน หลักการบริหารจะยึดหลัก หลักสัปปุริสธรรม ๗ เพื่อการครองตน หลักสังคหวัตถุ ๔ เพื่อการครองคน และหลักอิทธิบาท ๔ เพื่อการครองงาน

๑. หลักสัปปุริสธรรม ๗ เพื่อการครองตน

๑.๑ ความหมายของสัปปุริสธรรม ๗ ตามความในพระบาลีกล่าวถึงว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ๑) เป็นธัมมัญญ (ผู้รู้จักเหตุ) ๒) เป็นอัตตัญญ (ผู้รู้จักผล) ๓) เป็นอัตตัญญ (ผู้รู้จักตน) ๔) เป็นมัตตัญญ (ผู้รู้จักประมาณ) ๕) เป็นกาลัญญ (ผู้รู้จักกาลเวลา) ๖) เป็นปริสัญญ (ผู้รู้จักชุมชน) และ ๗) เป็นบุคคลัญญ (ผู้รู้จักบุคคล)^{๑๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)

ได้อธิบายสัปปุริสธรรม ๗ ว่าเป็นคุณสมบัติสำหรับผู้บริหารที่ดีในหนังสือพุทธธรรมไว้ในหัวข้อ คุณสมบัติของกัลยาณมิตรว่า มีคุณสมบัติบางอย่างที่ควรทราบ นั่นคือ สัตบุรุษคือคนดีหรือคนที่แท้มี

^{๑๕} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, **พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร**, การสัมมนาทางวิชาการเรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ ๓ ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้ ณ ห้องประชุม Plenary Hall 2 ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

ธรรมของสัตบุรุษเรียกว่า สัปปริสธรรม ๗ ประการ ประกอบด้วย ๑) ฉัมมัณฺญุตตา รู้หลักและรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริงของธรรมชาติ ๒) อัตถณฺญุตตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายหรือความมุ่งหมายของหลักธรรม ๓) อัตตณฺญุตตา รู้จักตน คือ รู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความถนัดความสามารถและคุณธรรม ๔) มัตตณฺญุตตา รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอเหมาะพอดี ๕) กาลณฺญุตตา รู้จักกาล คือ รู้ว่าเวลาไหนควรทำอะไร รู้จักเวลาเรียน เวลาทำงาน ๖) ปริสณฺญุตตา รู้จักชุมชน คือ รู้จักถิ่น รู้จักที่ชุมนุมและชุมชน รู้จักมารยาท ระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมประเพณี ๗) ปุคคณฺญุตตา รู้จักบุคคล คือ รู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยอริยาศัย ความสามารถและคุณธรรม และท่านยังได้กล่าวซ้ำอีกว่า สัปปริสธรรม ๗ หมายถึงคุณธรรม ๗ ประการ อันเป็นคุณสมบัติภายในตัวผู้นำ ซึ่งมีคุณสมบัติทั้ง ๗ ประการนี้เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้นำสามารถจัดการสามารถปฏิบัติการในการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมาย^{๑๗}

๑.๒ ความเป็นมาของหลักสัปปริสธรรม ๗ นี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในฉัมมัณฺญุตสูตรว่า ภิคุชทั้งหลายภิคุชประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย เป็นนาบุญ อันยอดเยี่ยมของโลก ธรรม ๗ ประการอะไรบ้างคือ ภิคุชในธรรมวินัยนี้ ๑) เป็นฉัมมัณฺญู ๒) เป็น

อัตถณฺญู ๓) เป็นอัตตณฺญู ๔) เป็นมัตตณฺญู ๕) เป็นกาลณฺญู ๖) เป็นปริสณฺญู ๗) เป็นปุคคณฺญู ภิคุชเป็นฉัมมัณฺญูคือภิคุชในธรรมวินัยนี้รู้ธรรมคือ สุตตะ เคยยะ เวຍยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกชาตกะ อัพภูตธรรม เวทลละ หากภิคุชไม่รู้ธรรมคือ สุตตะ ฯลฯ เวทลละ ฉะนั้นเราจึงเรียกเธอว่าเป็นฉัมมัณฺญู ภิคุชชื่อว่าเป็นฉัมมัณฺญู ด้วยประการฉะนี้^{๑๘}

ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงฉัมมัณฺญูปุคคณฺญูซึ่งหมายถึงผู้รู้ธรรมซึ่งเป็นคุณสมบัติประการที่ ๑ ในคุณสมบัติ ๗ ประการของภิคุช ภิคุชผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการย่อมเป็นผู้ควรของการค้ำับ นับถือ ยกย่องของบุคคลทั้งหลาย ถือเป็นผู้มีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ เป็นคุณสมบัติเฉพาะที่ต้องให้มีในตนเอง

ฉัมมัณฺญูตานำมาประยุกต์ใช้ คือ รู้จักเหตุ รู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กติกาที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงาน กล่าวคือ ผู้นำนั้นจะต้องรู้จักเหตุ รู้หลักการ รู้กฎกติกาเหล่านี้ให้ชัดเจน เพื่อที่จะเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานให้บรรลุถึงเป้าหมายที่ตั้งไว้ ดังนั้น การรู้หลักการ รู้งาน รู้กติกาต่างๆ อย่างถูกต้อง ถือเป็นผู้มีคุณสมบัติที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่ดีจะต้องรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายให้ชัดเจน ในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินกิจการต่างๆ อย่างถูกต้อง จึงจะสามารถนำหมู่คณะมวลชนและองค์กรไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายได้อย่างถูกต้อง

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕-๒๘.

^{๑๘} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๒. หลักสังคหวัตถุ ๔ เพื่อการครองคน

๒.๑ ความหมายของสังคหวัตถุ ๔ พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ คือ หลักการสงเคราะห์หรือเรื่องการสงเคราะห์กัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีลักษณะพฤติกรรมที่รู้จัก แบ่งปัน รู้จักการให้ เสียสละ ยินดีในความสุขของผู้อื่น ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไกล่เกลี่ยความแตกแยกในหมู่คณะบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวม ไม่เอาผลงานผู้อื่นมาเป็นผลงานตนเอง ประกอบด้วย ๑) ทาน คือ การแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน พระพุทธเจ้ามุ่งที่ธรรมทานมากกว่าอามิสทาน ธรรมทานให้การช่วยเหลือแนะนำในสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ชี้ช่องทางให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาลุล่วงด้วยตนเอง ๒) ปิยวาจา คือ การพูดจาน่ารัก นิยมนับถือ พระพุทธเจ้าเน้นว่าต้องเป็นคำที่ไพเราะอ่อนหวาน ที่ประกอบด้วยสัจจะคือความจริงใจและต้องเกิดประโยชน์แก่ผู้เจรจาด้วย ๓) อัตถจริยา คือ การบำเพ็ญประโยชน์ หมายถึง การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่บุคคลอื่น พระพุทธเจ้าเน้นที่โลกัตถจริยา คือการทำความดีประโยชน์ให้แก่บุคคลในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะตนเองหรือญาติผู้ใกล้ชิด และ ๔) สมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอ การรู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ เสมอต้นเสมอปลาย^{๑๙}

๒.๒ ความสำคัญของสังคหวัตถุ ๔

๒.๑.๑ สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การอยู่ร่วมกันในสังคมหรือในหมู่คณะจำเป็นต้องมีสิ่งที่จะมายึด

เหนี่ยวจิตใจและประสานหมู่คณะไว้ให้เกิดความสามัคคี และเพื่อให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข ได้แก่ หลักสังคหวัตถุ ๔

๒.๑.๒ สังคหวัตถุ ๔ เป็นเครื่องผูกใจคน และการที่จะผูกมัดใจคนได้นั้นก็ต้องอาศัยหลัก สังคหธรรม คือ ธรรมะที่จะช่วยผูกมัดจิตใจคน จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมากจะเห็นได้จากการร่วมคิด ร่วมทำขึ้นมา เพราะในสังคหมนุษย์เราจะคิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียวย่อมเป็นไปไม่ได้หรือจะให้เขาทั้งหมดเราก็ออยู่ไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องรู้จักลักษณะของการให้หรือการไม่ให้ หรือควรให้อย่างไร ทำความเข้าใจในส่วนนั้น แล้วปฏิบัติตามมันคง จะเห็นได้จากการยอมเสียสละ การช่วยเหลือกัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันสิ่งของตน ช่วยเหลือกัน ตลอดจนการให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน ทั้งเสียสละแรงกายและเวลาเพื่อส่วนรวม และสิ่งที่มีงมงัน

๒.๑.๓ สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน การให้เพื่อสงเคราะห์นี้หมายถึง การให้เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจ ร้อยรัดใจให้รวมกันเป็นหมู่และเห็นอกเห็นใจกัน รักใคร่นับถือสนิทสนมกัน ด้วยการพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน วาจาเป็นที่รัก วาจาจุดดื่มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ จะก่อให้เกิดความสามัคคีเกิดมิตรไมตรีและความรักใคร่นับถือ

๒.๑.๔ สังคหวัตถุ ๔ เป็นธรรมแห่งการแบ่งปันกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการอยู่ร่วมกันอันเป็นไปเพื่อดูแลกัน ซึ่งหลัก

^{๑๙} พุทธทาสภิกขุ, ศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๒๕), หน้า ๓๙๕.

ธรรมแห่งการแบ่งปันนี้ ได้ถือปฏิบัติร่วมกันโดยใช้ศาสนาเป็นเครื่องกลมเกลียวจิตใจให้มีความเห็นอกเห็นใจกัน ซึ่งเป็นข้อสำคัญ เพราะว่าทุกๆ คนย่อมต้องการความช่วยเหลือจากกันและกัน และการแบ่งปันไม่ได้มีแต่ทรัพย์สินเท่านั้น ยังรวมถึงด้านจิตใจ ผลที่ได้ตามมาจึงเป็นมูลเหตุให้ได้รับร่วมกัน^{๒๐}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ มีความสำคัญต่อองค์กรในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การผูกใจคน การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเสียสละแบ่งปันกัน และการอนุเคราะห์คิดช่วยเหลือบุคคลอื่นด้วยความเมตตากรุณา

๓. หลักอิทธิบาท ๔ เพื่อการครองงาน

๑. ความหมายของอิทธิบาท ๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้เสนอ หลักอิทธิบาท ๔ ไว้ว่า อิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์ หรือความสำเร็จ) หรือธรรมเป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จหรือแปลง่ายๆ ว่าทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับว่า มีใจรัก พากเพียรทำเอา จิตฝึกฝนใช้ปัญญาสอบสวน และหลักอิทธิบาทนั้นพระพุทธเจ้าตรัสพัวพันไว้กับเรื่องสมาธิ เพราะอิทธิบาทเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิและนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นจุดหมายของสมาธิ^{๒๑}

แนวทางการนำไปพัฒนางานด้านการบริหารการศึกษาให้ประสบความสำเร็จในการนำเสนอความหมายโดยละเอียดของหลักธรรมอิทธิบาทนั้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายขยายความไว้ดังนี้

๑. ฉันทะ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำและพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดให้ลึกลงไปในทางธรรมว่า ความรัก ใฝ่ใจ ปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำหรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดี ทั้งดงามที่ประณีตที่สมบูรณ์ที่สุดของมันหรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น เกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น ประโยชน์ของฉันทะคือ เป็นข้าศึกต่อความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบา ที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะทำให้ขาดกำลังใจเบื้องานทอดทิ้งงานกลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

๒. วิริยะ ความเพียร ได้แก่ ความอาจหาญกล้ากลัวกลัว บากบั่นก้าวไป ใจสู้ไม่ย่อท้อไม่หวั่นไหวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้น

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๑), หน้า ๘๔๔-๘๔๕.

แก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมากหรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ ประโยชน์ของวิริยะคือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะ จะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

๓. จิตตะ ความคิดจดจ่อหรือเอาใจใส่ได้แก่ ความมีจิตผูกพันจดจ่อ ฝาคิดเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อยไม่ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใด เรื่องหนึ่งหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจ ไม่รับรู้เรื่องอื่นๆใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ จะไม่สนใจ แต่ถ้าพูดงานนั้น จะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจะทำเรื่องนั้น งานนั้น ขลุกข่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจเรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไมรู้ตัว ทำจนลืมนอน ลืมกิน ลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝึกได้ เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่นแนบ สนธิทในกิจที่ทำ มีกำลังมาเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย ประโยชน์ของจิตตะคือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันทั่วๆ ถ้าขาดจิตตะ งานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้แล้ว

๔. วิมังสา ความสอบสวนไตร่ตรองได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตรวหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย

บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำรู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวน ทดลอง เมื่อทำอะไรก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัย ที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้เท่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทนจะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้วไม่เกิดผลอย่างนี้ที่คาดหมายเป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ประโยชน์ของวิมังสาคือช่วยให้งานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นลู่ทางที่จะทำงานได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูกๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เวลาและทำให้โง่เขลา

๔. สรุป

ผู้บริหารสถานศึกษา คือหัวหน้าในการบริหารสถานศึกษาให้มีคุณภาพ นอกจากจะบริหารโดยยึดหลักกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติทางราชการ ขนบธรรมเนียมประเพณีแล้ว ยังต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการที่จะพัฒนางานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ โดยอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง การปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหาร ด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน อันเป็นสมรรถนะที่สำคัญจำเป็นสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา ซึ่งหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารสถานศึกษาประกอบด้วย หลักสัปปริสธรรม ๗ ว่าด้วยการครองตน เป็นธรรมของสัปปริสชน คือ คนดี

ประกอบด้วย รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล หลักสังคหวัตถุ ๔ ว่าด้วยการครองคน เป็นธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชน ให้สามัคคี ประกอบด้วย ทาน คือ การให้ ปิยวาจา คือวาจาอันเป็นที่รัก อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ และสมานัตตตา คือ ความมีตนเสมอหรือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย และหลักอิทธิบาท ๔ ว่าด้วยการครองงาน เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจ วิริยะ คือ ความเพียร จิตตะ คือ ความคิดมุ่งไป และวิมังสา คือ ความไตร่ตรอง

ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาควรยึดหลักธรรมทั้ง ๓ นี้เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษา เพราะพุทธธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการบริหารสามารถสร้างความศรัทธาและเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ หากผู้บริหารสถานศึกษามีคุณธรรม นำหลักพุทธธรรมประกอบการทำงานแล้วย่อมทำให้บุคลากรทางการศึกษา มีสุขภาพจิตที่ดีและเกิดบรรยากาศในการทำงานอย่างมีความสุข อันจะส่งผลต่อความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้ดีและมีคุณภาพต่อผู้เรียนในที่สุด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

(ก) ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

(ข) ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กิติ ตัยคานนท์. นักบริหารทันสมัย. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บัตเตอร์ฟลาย, ๒๕๓๘.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม

(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๔๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). คุณธรรมสำหรับนักบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.

พุทธทาสภิกขุ. วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, ๒๔๙๗.

_____. ศาสนากับคนรุ่นใหม่และสังคมไทยในอนาคต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๒๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรมฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ ๓๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

_____. **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๕๖.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : เอส. อาร์. พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.

(๒) วารสาร :

นภชา มานิชย์สาร. “การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ ในการบริหารโรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองกาฬสินธุ์”.

วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๕).

นุกูล ชราศรี. “พฤติกรรมด้านคุณธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุบลราชธานี เขต ๓”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน ๒๕๕๔-กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕).

พระเมธีวชิรภูจิต. “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการขับเคลื่อนพัฒนา”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๓).

พิมพ์ใจ โนนธิง. “การบริหารสถานศึกษาตามหลักพรหมวิหาร ๔ ในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต ๔”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม-มิถุนายน ๒๕๕๔).

ไว ชีรัมย์. “การนำนโยบายเรียนฟรี ๑๕ ปี ไปปฏิบัติ”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๕๕).

สยามพร พันธไชย. “หลักพุทธบูรณาการเครื่องมือครองใจคนของผู้บริหารยุคใหม่”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ตุลาคม ๒๕๕๔).

สิน งามประโคน. “การวิเคราะห์พุทธวิธีการบริหารการศึกษาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ตุลาคม ๒๕๕๕).

(๓) เอกสารอื่นๆ :

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. **พุทธธรรมนำการศึกษาได้อย่างไร**. การสัมมนาทางวิชาการเรื่องปฏิรูปการศึกษา : ก้าวหน้าสู่ปีที่ ๓ “ศาสนากับการปฏิรูปการเรียนรู้” ณ ห้องประชุม Plenary Hall ๒ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร ๑๙ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๔.